

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ДЕТЕМІНАНТИ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку людський потенціал виступає основним чинником економічного зростання та конкурентоспроможності країн. Як наслідок, національні економіки зацікавлені у використанні різних засобів його відтворення. Основною перешкодою формування людського потенціалу у розвинутих регіонах світу на сучасному етапі є старіння населення і пов'язане з ним скорочення кваліфікованих працівників на ринку праці. У цьому руслі ефективним засобом компенсації втрат людського потенціалу виступає міграційний перерозподіл, що надає додаткові можливості фінансування його розвитку, кількісного поповнення та додаткових інноваційних зрушень у контексті становлення економіки знань та інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні дослідники людського потенціалу Л. Близнюк, О. Грішнова, Е. Лібанова, О. Новікова, Л. Семів та Л. Шаульська приділяють значну увагу визначенню його сутності, структури та шляхів формування. Російські науковці І. Цапенко, Е. Кіріченко, Г. Глущенко підкреслюють негативні тенденції втрати освітнього, інтелектуального та інноваційного потенціалу внаслідок еміграції висококваліфікованих працівників з країн, що розвиваються. Водночас проблемам залу-

чення людського потенціалу міграційним шляхом присвячено ряд доповідей та програм міжнародних організацій: ООН, Світового банку, Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового економічного форуму. У них зосереджена увага на внеску міжнародної трудової міграції в економічне зростання, розвиток, зайнятість і скорочення бідності.

Невирішені частини проблеми. Недостатньо проаналізованими залишаються взаємозв'язок розвитку людського потенціалу з міграційними процесами та використання їх переваг для сталого економічного та демографічного розвитку. У такому контексті актуальним залишається виявлення можливих ефектів від міграційного перерозподілу людського потенціалу для подальшого його відтворення.

Постановка завдання. Із огляду на ряд невирішених проблем регулювання міграційних процесів, з погляду ефективного відтворення людського потенціалу, ми поставили завдання виявити можливості його міграційного формування на кількісній та якісній основі.

Основний матеріал дослідження. Для країн походження та призначення мігрантів реалістичною є можливість кількісного і якісного відтворення людського потенціалу внаслідок його міграційного перерозподілу. Поштовхом для ефективного перерозподілу є про-

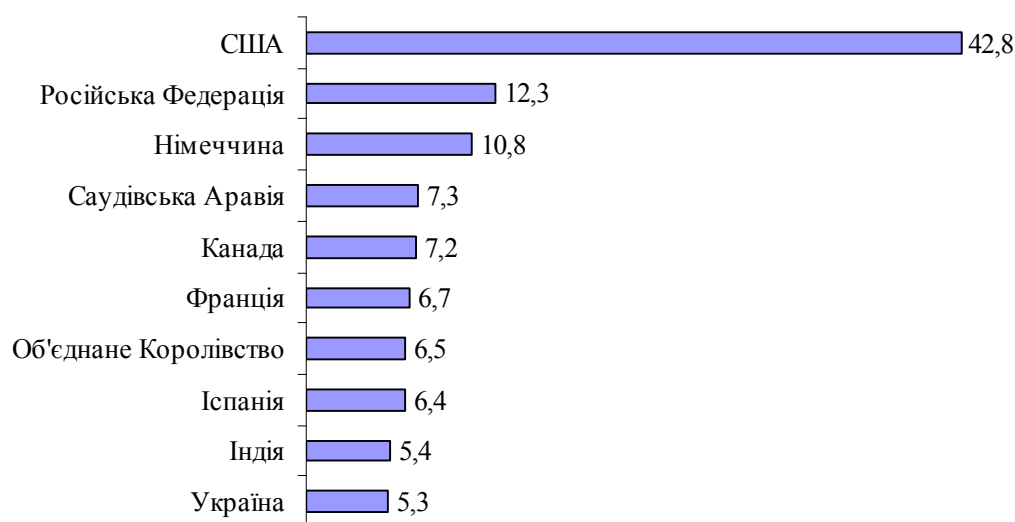

Рис. 1. Країни з найбільшим числом міжнародних мігрантів, 2010 р., млн. чол. [1]

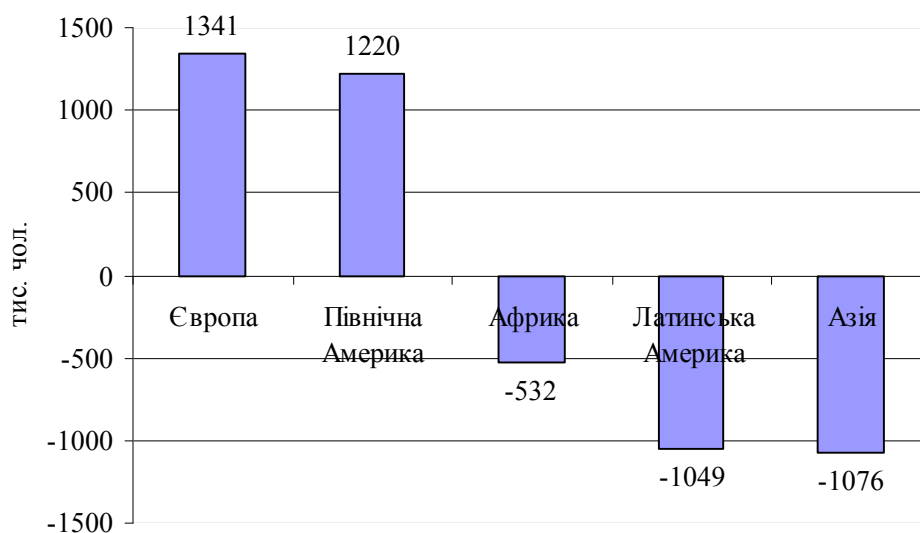

Рис. 2. Середньорічне сальдо міграції в основних регіонах світу, 2005-2010 рр., тис. чол. [1]

цес імміграції в країнах призначення та процеси рееміграції та надходження грошових переказів у країни походження.

За оцінками ООН, загальна кількість міжнародних мігрантів у 2010 р. перевищує 200 млн. чол. Відбувається концентрація міжнародних мігрантів в окремих країнах та регіонах світу. У 2010 р. 75 % загальної кількості мігрантів зосереджено в 29 країнах, серед яких лідерами є США (42,8 млн. чол., 20 %), Росія (12,3 млн. чол., 5,7 %), Німеччина (10,8 млн. чол., 5,0 %) (рис. 1) [1].

У 2005-2010 рр. найбільшим міграційним донором є Азія, втративши в середньому 1,1 млн. чол. Населення Латинської Америки та Африки також зменшується в результаті міграційного обміну. Водночас збільшення населення в середньому на 1,2 млн. чол. в рік є характерним для Північної Америки та Європи (на 1,3 млн. чол.) (рис. 2) [1].

Країни призначення зацікавлені в імміграції висококваліфікованих працівників внаслідок гострого попиту на ринку праці. Основними мотивами виступає гостра потреба в інноваціях, підвищення професійного рівня національної робочої сили та продуктивності праці, зростання загального рівня кваліфікації на національному ринку праці.

Водночас розвинуті країни володіють досить нерівномірним потенціалом розвитку та залучення висококваліфікованих іммігрантів за критеріями міграційної політики, управління ринком праці та його ефективності, здатності підприємств ефективно використовувати людський потенціал, інфраструктури та якості життя у країні. Відповідно до цього, науковці Світового економічного форуму виділяють п'ять рівнів розвитку імміграційного потенціалу країн: високий, ви-

щий середнього, середній, нижчий середнього, низький (табл. 1) [2, с. 28-29].

Найбільш сприятливими умовами для імміграції висококваліфікованих працівників володіють такі приймаючі країни, як: Сінгапур, Канада, Німеччина, Ірландія, Австралія, США, Швеція, Об'єднане Королівство, Франція.

Імміграція підтримує задоволення потреби ринку праці приймаючих країн на двох рівнях: віковому та професійно-кваліфікаційному (рис. 3). Вікова нестача економічно активного населення компенсується завдяки відбору іммігрантів та народженню ними дітей в середині країни. Задоволення професійно-кваліфікаційної потреби ринку праці здійснюється шляхом навчання, адаптації мігрантів, залучення працівників необхідної кваліфікації.

Еміграція сприяє якісному та кількісному відтворенню людського потенціалу у країнах походження завдяки двом основним ефектам: грошовим переказам та подальшій рееміграції (рис. 4).

Дослідження світового банку економік країн зі значною часткою грошових переказів у ВВП (Таджикистан 45,5%, Молдова 38,3%, Ліван 24,4%, Філіппіни 11,6%, Албанія 10,1%) підтверджують позитивний вплив грошових переказів на економічне зростання, а отже й на фінансування розвитку людського потенціалу в середині країни [3, с. 52-54].

Це можливо за підвищення доходів домогосподарств, що зумовлює збільшення витрат на освіту, охорону здоров'я, зростання рівня життя. Інвестування грошових переказів та розширення споживання генерує мультиплікативний ефект, сприяючи збільшенню ВВП на душу населення (рис. 4).

За розрахунками Світового банку один перека-

Таблиця 1

Рейтинг країн за рівнями розвитку критеріїв щодо залучення висококваліфікованих іммігрантів [2, с. 29]

Країна	Міграційна політика	Управління ринком праці та його ефективність	Здатність підприємств застосовувати людський потенціал	Іфраструктура та якість життя у країні
Сінгапур	високий	високий	високий	вищий середнього
Канада	високий	високий	вищий середнього	високий
Німеччина	високий	високий	високий	вищий середнього
Ірландія	високий	високий	високий	вищий середнього
Австралія	високий	високий	вищий середнього	вищий середнього
США	вищий середнього	високий	вищий середнього	високий
Швеція	вищий середнього	високий	високий	вищий середнього
Об'єднане Королівство	високий	вищий середнього	вищий середнього	вищий середнього
Франція	вищий середнього	високий	вищий середнього	вищий середнього
ЄС	вищий середнього	вищий середнього	вищий середнього	вищий середнього
Японія	середній	вищий середнього	вищий середнього	вищий середнього
Південна Корея	середній	вищий середнього	вищий середнього	вищий середнього
Іспанія	вищий середнього	середній	нижчий середнього	вищий середнього
Італія	вищий середнього	середній	нижчий середнього	середній
Польща	середній	середній	нижчий середнього	середній
Мексика	середній	середній	середній	середній

заний долар утворює два-три долари ВВП [4, с. 37]. Таким чином, грошові перекази можуть бути використані для якісного відтворення людського потенціалу, що є позитивним ефектом його перерозподілу.

Підвищення рівня життя у країні, призначення мігрантів, зумовлює зворотні міграційні процеси. Сценарій циклічної міграції підтверджується історією країн Південної Європи та Ірландії, де підвищення рівня життя з кінця 70-х років ХХ століття посприяло активній рееміграції і зміні їх ролі з країн походження на країни призначення мігрантів [4, с. 43].

Рееміграція сприяє трансферу знань і технологій та інвестуванню сформованого за кордоном людського потенціалу до місцевої економіки завдяки:

1. Передачі технологій, що здійснюється через неосязні форми, виходячи за межі національних кордонів: спілкування через електронні мережі — електронну пошту, факс, Інтернет, а також навчання, технічна допомога, наукові конференції, зустрічі, наукові обміни, консультації, лекції. При цьому до «технологій» все частіше відносять знання, навички, кваліфікацію, організаційний і управлінський досвід. Реемігранти сприяють трансферу технологій та зворотнім інвестиціям [5, с. 3-11].

2. Міжнародним науково-технічним взаємозв'язкам,

що налагоджуються під час рееміграції науковців, вчених і висококваліфікованих спеціалістів та зумовлюють розширення спільної наукової діяльності із зарубіжними колегами, трансфер знань та ноу-хау. В країнах ЄС частка публікацій в міжнародному співавторстві перевищила 50%, вчені із 192 країн мають публікації в міжнародному співавторстві, що свідчить про високу ступінь їх інтегрованості в світове наукове співтовариство [5, с. 5; 6, с. 6].

Циркуляції професіоналів сприяють програми міжнародних організацій — ООН, Міжнародної організації з міграції (МОМ) та інших. Програма ТОКТЕН передбачає повернення кваліфікованих емігрантів-професіоналів до країн походження на певний час для того, щоб поділитися набутою кваліфікацією.

МІДА є частиною програми МОМ «Міграція за розвиток в слабозрозвинутих країнах» та представляє банк даних, що визначає пріоритетні потреби в трудових ресурсах країн Африки та відповідні можливості їх задоволення в діаспорах і використовується країнами походження та призначення. Метою програми є покращення трудових ресурсів в слабозрозвинутих країнах за рахунок передачі ноу-хау та досвіду професіоналами, що перебувають за кордоном [7, с. 50-57].

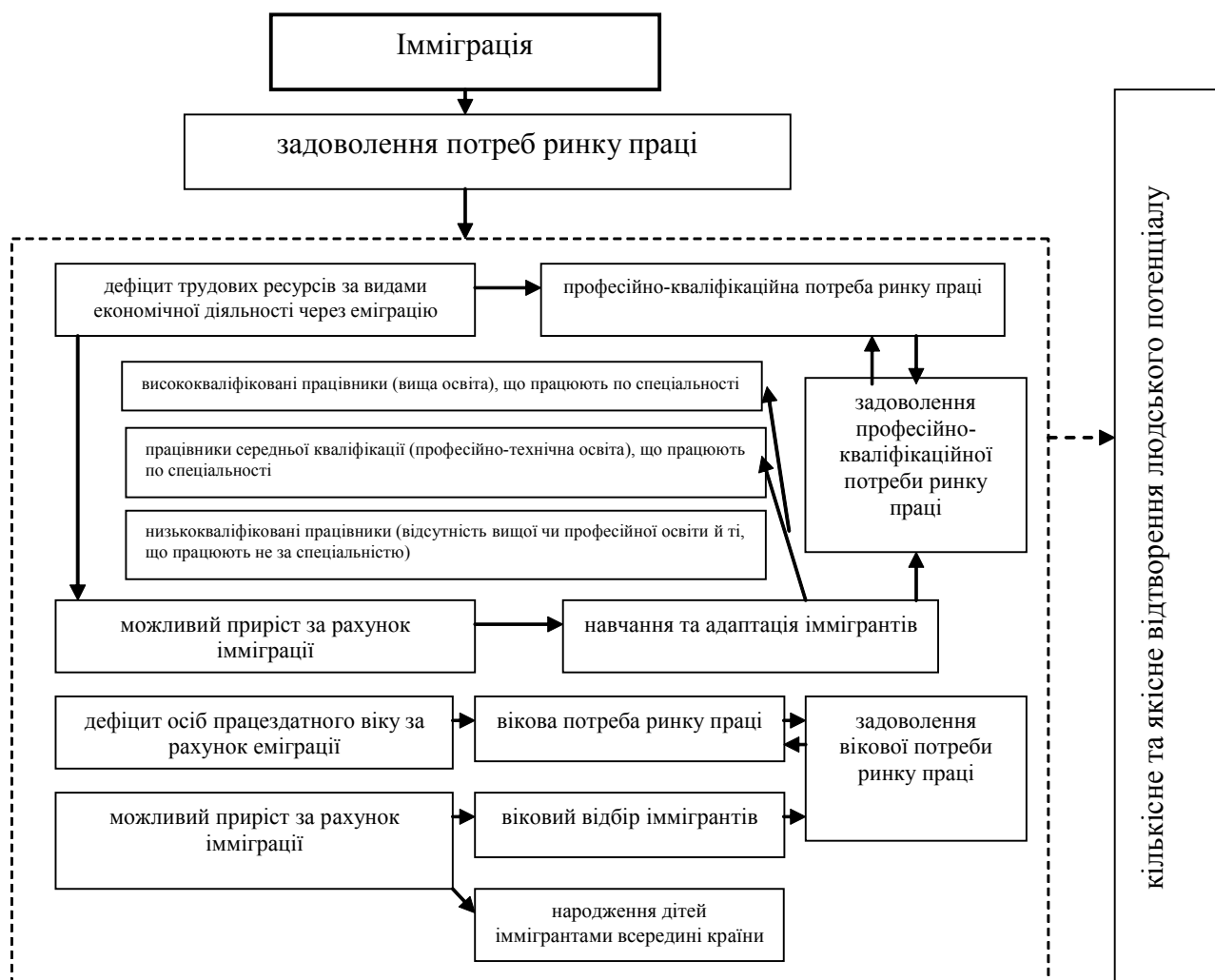

Рис. 3. Відтворення людського потенціалу в системі іміграційних тенденцій

Передача технологій і знань з боку діаспор в одній з найбільших світових інноваційних зон — Силіконовій долині США була визначальним чинником створення індійської індустрії інформаційно-комп'ютерних технологій в регіоні Бангалор, технологічних компаній в Тайвані та Китаї. Унаслідок розвитку стійких бізнес-зв'язків з індійськими професіоналами в інформаційних технологіях (ІТ) за кордоном Індія на початку ХХІ ст. пережила швидке зростання галузі ІТ. Такі тенденції посприяли рееміграції 30-40 тисяч індійських ІТ спеціалістів та формуванню масштабного індійського технологічного центру Бангалор, що став одним з найбільш привабливих місць для ведення бізнесу в країнах третього світу [8, с. 182].

3. Глобалізації освітньої сфери, що зумовлена філософією економіки, побудованої на знаннях (knowledge-based economy) та, відповідно, прагненям розвинутих країн залучати талановитих студентів та викладачів для підвищення конкурентоспроможності

вищої освіти та наукових досліджень. Залучення іноземного освітнього людського потенціалу такими країнами як Канада, Франція, Німеччина, Великобританія та США здійснюється шляхом спрощення візових та іміграційних режимів і спеціальних стипендійних програм [9, с. 343].

Глобальні освітні мережі формуються також завдяки створенню провідними освітніми центрами своїх філіалів за кордоном. Американські вузи відкривають нові навчальні заклади в країнах Європи та Азії, розширюючи вибірку студентів для подальшого навчання та роботи на своїй території. Розширюється практика міжнародного обміну викладачами вузів, зарубіжного стажування студентів і аспірантів.

Глобалізація підготовки спеціалістів проявляється в гармонізації освітніх стандартів та програм. Болонський процес, спрямований на європейську інтеграцію в галузі освіти та науки, стимулює формування простору, в межах якого діють єдині умови визнання

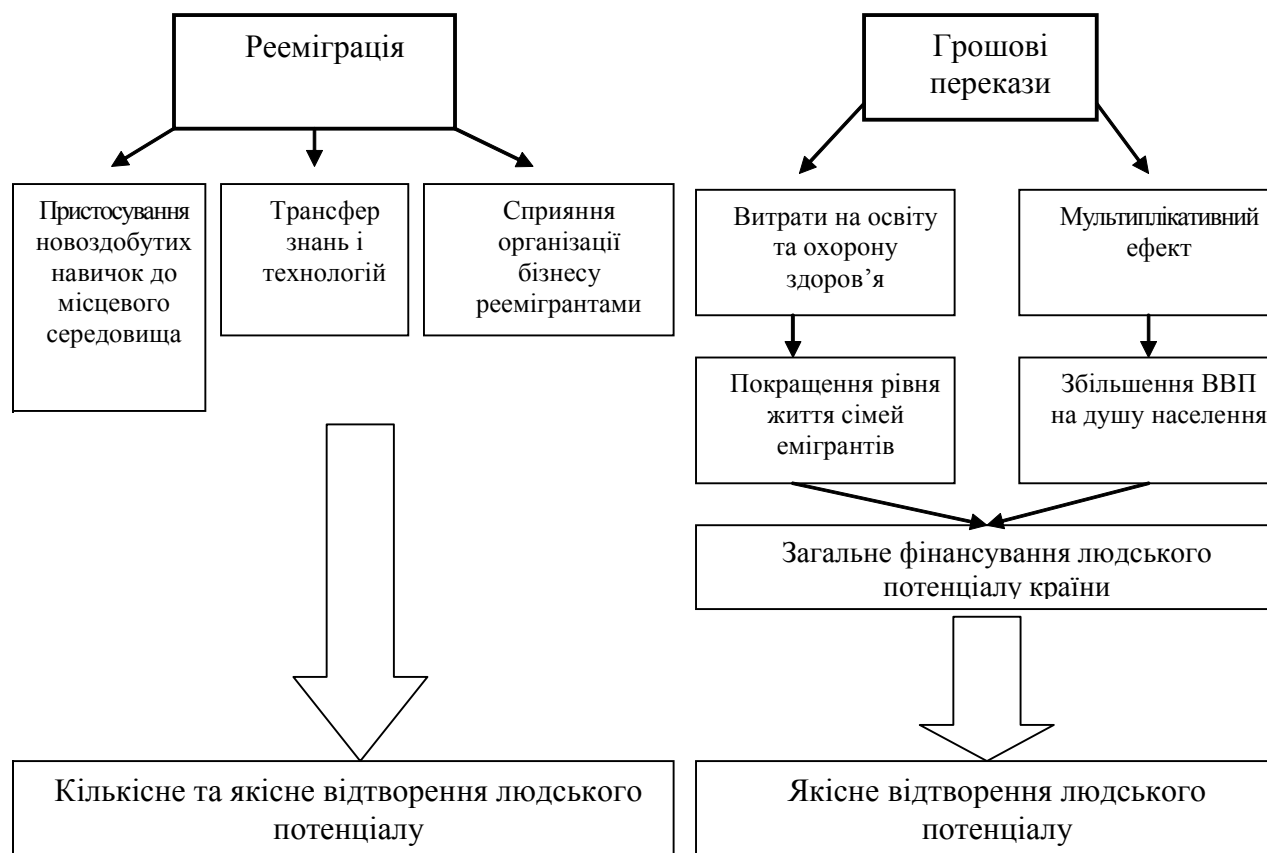

Рис. 4. Відтворення людського потенціалу внаслідок реєміграції та надходження грошових переказів до країн походження

дипломів, спільні норми працевлаштування і мобільності громадян і таким чином здійснюється перерозподіл освітнього людського потенціалу.

Реєміграція підготовлених спеціалістів, викладачів та науковців в країну походження сприяє накопиченню знань та вдосконаленню людського потенціалу [5, с. 7; 6, с. 8].

4. Формування міждержавних соціальних зв'язків та спільнот визначає перерозподіл, взаємобмін та взаємопроникнення соціального людського потенціалу — рівня світогляду і загальної культури, менталітету, морально-етичних норм та цінностей [10, с. 17]. Відбувається перенесення соціальної практики з однієї території на іншу і, як наслідок, стимулювання глобалізації суспільних відносин. Реємігранти зі здобутим соціальним потенціалом також у вигляді трансакцій, соціальних дій, зв'язків між представниками різних соціальних класів за кордоном володіють інноваційними перевагами в управлінських рішеннях, організації та веденні бізнесу, рівні ділової та соціальної активності. Вони транслюють пріоритети випробованого на практиці способу життя у місцеве середовище [7, с. 55].

Висновки. Відтворення людського потенціалу за

допомогою його міграційного перерозподілу здійснюється шляхом імміграції, реєміграції та надходження грошових переказів. Імміграція сприяє формуванню вікового та освітньо-кваліфікаційного людського потенціалу в країнах призначення. Потоки грошових переказів стимулюють фінансування людського розвитку у країнах походження мігрантів. Реєміграція виступає процесом накопичення та якісного вдосконалення людського потенціалу шляхом формування міждержавних спільнот, міжнародних науково-технічних взаємозв'язків, передачі технологій та глобалізації освітньої сфери. У такому напрямку дослідження перспективним та необхідним є визначення інструментів ефективного перерозподілу людського потенціалу за допомогою міграційної політики.

Література

1. **International Migration 2009 Wallchart.** United Nations Department of Economic and Social Affairs. Population Division. — Режим доступу : http://www.un.org/esa/population/publications/2009Migration_Chart/ittmig_wallchart09.pdf (Дата звернення 26.02.2011).
2. **World Economic Forum.** Stimulating Economies Through Fostering Talent

Mobility. — Geneva, 2010. — 54 p. — Режим доступу : www.bcg.ru/documents/file41189.pdf. 3. **Human Development Report 2009. Overcoming barriers: Human mobility and development.** United Nations Development Programme. — New York, 2009. — 217 p. 4. **Broadman H.** Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union / H. Broadman. — World Bank, 2007. — 213 p. 5. **Кириченко Э.** От „утечки умов” к глобальному „круговороту умов” / Э. Кириченко // Мировая экономика и международные отношения. — 2008. — №10. — С. 3 — 11. 6. **Цапенко И.** Движущие силы международной миграции населения / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — №3. — С. 3 — 14. 7. **Глуценко Г.** Транснационализм мигрантов и перспективы глобального развития / Г. Глуценко // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. — №12. — С. 50 — 57. 8. **Faist T.** The volume and dynamics of international migration and transnational social space / T. Faist. — New York : Oxford University Press, 2000. — 380 p. 9. **World Migration 2008.** Managing labour mobility in the evolving global economy. — International Organization for Migration. — Geneva, 2008. — 540 p. 10. **Людський потенціал : механізми збереження та розвитку : монографія / НАН України.** Ін-т економіки промисловості / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. — Донецьк, 2008. — С. 17.

Курій Л. О. Кількісно-якісні детермінанти відтворення людського потенціалу в системі міжнародних міграційних процесів

У статті розглянуто країни з найбільш сприятливими умовами для імміграції кваліфікованих працівників на основі критеріїв міграційної привабливості. Визначено віковий та освітньо-кваліфікаційний рівні задоволення потреби ринку праці країн призначення. Досліджено ефекти від грошових переказів і рееміграції у країнах походження. Показано роль рееміграції у транс-

фері технологій, накопиченні знань та вдосконаленні людського потенціалу.

Ключові слова: міграційні процеси, відтворення людського потенціалу, імміграція, рееміграція, грошові перекази.

Курій Л. О. Количественно-качественные детерминанты воспроизводства человеческого потенциала в системе международных миграционных процессов

В статье рассмотрены страны с наиболее благоприятными условиями для иммиграции квалифицированных кадров на основе критериев миграционной привлекательности. Определены возрастной и образовательно-квалификационный уровни удовлетворения потребности рынка труда стран назначения. Исследованы эффекты от денежных переводов и реэмиграции в странах происхождения. Показана роль реэмиграции в трансфере технологий, накоплении знаний и усовершенствовании человеческого потенциала.

Ключевые слова: миграционные процессы, воспроизводство человеческого потенциала, иммиграция, реэмиграция, денежные переводы.

Kuriy L. Quantative and qualitative determinants of human capacity reproduction in international migration system

The countries with the most favorable conditions for skilled immigration on the basis of migratory pull factors are considered. Age-specific as well as educational and professional levels of destination countries labor markets demand satisfaction are defined. Remittances and return migration effects in countries of origin are researched. The role of return migration in technology transfer, knowledge accumulation and human potential improvement is displayed.

Key words: migration processes, human capacity reproduction, immigration, return migration, remittances.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2011

Прийнято до друку 27.05.2011